



Beschermende en risicofactoren voor schoolverzuim

Mariska de Baat

Nederlands Jeugdinstituut
Infolijn t (030) 230 65 64
e infojeugd@nji.nl
i www.nji.nl

Augustus 2009

Ongeoorloofd schoolverzuim is een probleem waar steeds meer mensen zich –terecht- druk over maken. Verzuim is namelijk een belangrijke voorloper van voortijdig schoolverlaten (Hartkamp, 2005). Bij ongeoorloofd schoolverzuim kunnen verschillende factoren een rol spelen. Zowel kenmerken op individueel niveau als kenmerken van de omgeving – gezin en school - kunnen het risico op schoolverzuim vergroten of een kind of jongere er juist voor behoeden. De risico- en beschermende factoren zijn vaak elkaars tegenovergestelde. De betrokkenheid van ouders is bijvoorbeeld een belangrijke beschermende factor, terwijl de afwezigheid van die betrokkenheid een risicofactor is. Hieronder volgt een overzicht van beschermende en risicofactoren voor schoolverzuim die zijn teruggevonden in de literatuur.

Beschermende factoren

Kindfactoren

Er zijn allereerst verschillende beschermende factoren voor ongeoorloofd schoolverzuim op kindniveau. Het is allereerst van belang dat een leerling vertrouwen heeft in een succesvolle schoolloopbaan en een concreet toekomstperspectief heeft (Dowrick & Crespo, 2005). Dit motiveert en stimuleert het doorzettingsvermogen van de leerling en daarmee de aanwezigheid op school. Daarnaast zijn ook goede schoolprestaties en goede sociale vaardigheden beschermende factoren voor ongeoorloofd schoolverzuim.

Omgevingsfactoren

Gezinskenmerken

Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat ouderlijke betrokkenheid een positieve invloed heeft op de aanwezigheid van de leerling, ook als de leerling slechte prestaties levert op school of als het gezin een lage sociaaleconomische status heeft (Jimerson, Egeland, Sroufe, & Carlson, 2000). Daarnaast heeft een leerling minder risico op ongeoorloofd schoolverzuim als hij/zij opgroeit in een gezin met een hoge sociaaleconomische status, waarin veel waarde wordt gehecht aan onderwijs en waarin de ouders een stabiele baan hebben. Voor tienermoeders is met name sociale steun een belangrijke beschermende factor (Levine et al., 2001).

Leeftijdgenoten

Als een leerling vrienden heeft die de reguliere lessen volgen en hun school afmaken, dan is dit een beschermende factor voor schoolverzuim (Kearney, 2008).



Schoolkenmerken

Tot slot kunnen ook factoren op schoolniveau belangrijke bescherming bieden voor schoolverzuim. Allereerst is het van belang dat er goed onderwijs wordt gegeven dat is afgestemd op de leerlingen. Scheerens (1989) noemt de volgende kenmerken van de 'effectieve school':

1. Sterk onderwijskundig leiderschap
2. Accent op de verwerving van basisvaardigheden
3. Een ordelijk en veilig klimaat
4. Hoge verwachtingen van de prestaties van leerlingen
5. Frequente evaluatie van de vorderingen van de leerlingen.

Een 'effectieve school' draagt bij aan goede resultaten van de leerlingen en daarmee aan het voorkomen van schoolverzuim. Daarnaast is het van belang dat het onderwijs, de instructie en de leeromgeving aansluiten bij de leefwereld van de leerlingen. Ook heeft het onderwijs een beschermende werking als er een goede ondersteuningsstructuur is en een sluitende verzuimregistratie (Dowrick & Crespo, 2005). Tot slot is het van belang dat leerlingen zich gewaardeerd voelen door de docenten. De waardering kan het zelfvertrouwen van de leerlingen versterken en hen motiveren naar school te gaan.

Risicofactoren

Kindfactoren

Naast de genoemde beschermende factoren zijn er verschillende wetenschappelijke onderzoeken gedaan naar de kindfactoren die de kans op ongeoorloofd schoolverzuim en schooluitval juist kunnen vergroten (Dowrick & Crespo, 2005). Kindfactoren die mogelijk een rol spelen bij schoolverzuim zijn: sekse, leeftijd, schoolprestaties, persoonlijkheidskenmerken en gedragsproblemen.

Sekse

Onderzoeksbureau NIPO (2002) heeft onderzoek gedaan naar geoorloofd en ongeoorloofd schoolverzuim van ruim 50.000 leerlingen in het voortgezet onderwijs. Door middel van een telonderzoek werd voor iedere leerling op twee momenten nagegaan of zij aanwezig waren op school en wat de (mogelijke) reden van het eventuele verzuim was. Uit het onderzoek is gebleken dat het verzuimpercentage onder de meisjes hoger is dan onder de jongens (respectievelijk 8,4% en 7,5% in een willekeurige les). Ondanks het feit dat meisjes meer verzuimen dan jongens, blijkt er geen significant verschil te zijn in verzuimredenen. Bij meisjes wordt ziekte, een vorm van geoorloofd verzuim, iets vaker geregistreerd als reden van afwezigheid dan jongens (respectievelijk 51% en 48%). Verder is er echter geen sprake van grote verschillen in de redenen van verzuim.

Leeftijd

Ook leeftijd speelt een rol in ongeoorloofd schoolverzuim: hoe ouder jongeren zijn, hoe vaker zij spijbelen. Zo komt schoolverzuim op de basisschool nauwelijks voor. Uit het onderzoek van het NIPO blijkt dat het schoolverzuim op de middelbare school per leerjaar toeneemt. Zowel bij jongens als bij meisjes is het ongeoorloofd verzuimpercentage het laagst in het eerste jaar en het hoogst in

het vierde jaar¹. Bij meisjes is er sprake van het grootste verschil in verzuim naar leerjaar: terwijl 6,2% verzuimt in het eerste leerjaar is dit 10,4% in het vierde leerjaar.

Schoolprestaties

Slechte schoolprestaties zijn een belangrijke risicofactor voor ongeoorloofd schoolverzuim. De slechte prestaties kunnen bijdragen aan een zwakke motivatie van de leerling en leiden tot schoolverzuim. Voorbeelden van slechte schoolprestaties zijn: slechte cijfers, zitten blijven, een taalachterstand en/of leerproblemen. Leerproblemen worden door veel leerlingen als frustrerend ervaren en dragen daarmee bij aan een afkeer tegen de school (Tobler, 2000).

Gedrag- en persoonskenmerken

Naast de reeds genoemde factoren, kunnen ook bepaalde persoonskenmerken een risicofactor zijn voor schoolverzuim. Volgens Kearney (2008) kunnen de volgende kenmerken de kans op schoolverzuim vergroten: impulsiviteit, aandachtsstoornissen, angstgerelateerde problemen, gebrekkige sociale vaardigheden, weinig zelfvertrouwen, gebrekkige zelfcontrole, hyperactiviteit, zich genegeerd voelen op school en weinig betrokkenheid bij de school. Tot slot kunnen ook gedragsproblemen de kans op ongeoorloofd schoolverzuim vergroten. Leerlingen die delinquent gedrag vertonen en/of drugs gebruiken spijbelen over het algemeen meer dan hun leeftijdsgenoten die dit niet doen (Dowrick & Crespo, 2005).

Omgevingsfactoren

Naast de genoemde kindfactoren, kunnen ook bepaalde omgevingsfactoren een risico vormen voor ongeoorloofd schoolverzuim, namelijk gezinskenmerken, leeftijdgenoten en schoolkenmerken.

Gezinskenmerken

Leerlingen uit gezinnen met een lage sociaaleconomische status lopen meer risico op ongeoorloofd schoolverzuim (Dowrick & Crespo, 2005). Uit Nederlands onderzoek blijkt dat kinderen uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status ongeveer 50 procent meer kans hebben om te verzuimen en uiteindelijk voortijdig de school te verlaten dan kinderen uit gezinnen met een hogere sociaaleconomische status (Alexander, Entwisle, & Kabbani, 2001).

Ook de ondersteuning van de ouders speelt een rol in het risico op ongeoorloofd schoolverzuim. Leerlingen die van hun ouders geen aanmoediging en ondersteuning krijgen hebben meer kans op schoolverzuim dan jongeren die dit wel krijgen (Kearney, 2008).

De leefomstandigheden blijken eveneens van invloed te zijn. Tienermoeders hebben een grotere kans op schoolverzuim dan hun leeftijdgenootjes die nog geen kind hebben (Levine, Pollack, & Comfort, 2001). Het risico van tienermoederschap wordt kleiner als haar sociale netwerk toereikend is en als ze ambities heeft voor haar schoolprestaties. Tienermoederschap kan ook nadelige gevolgen hebben voor de volgende generatie. De kinderen van tienermoeders hebben namelijk een vergrote kans op slechte schoolprestaties, schoolverzuim en schooluitval.

Leeftijdgenoten

In het voortgezet onderwijs worden leeftijdgenoten steeds belangrijker (Schaffer, 1996). Leerlingen met vrienden die vaak spijbelen of delinquent gedrag vertonen, hebben de neiging dit gedrag te

¹ De klassen 5 (en 6) van de Havo en het VWO zijn niet meegenomen in het onderzoek.

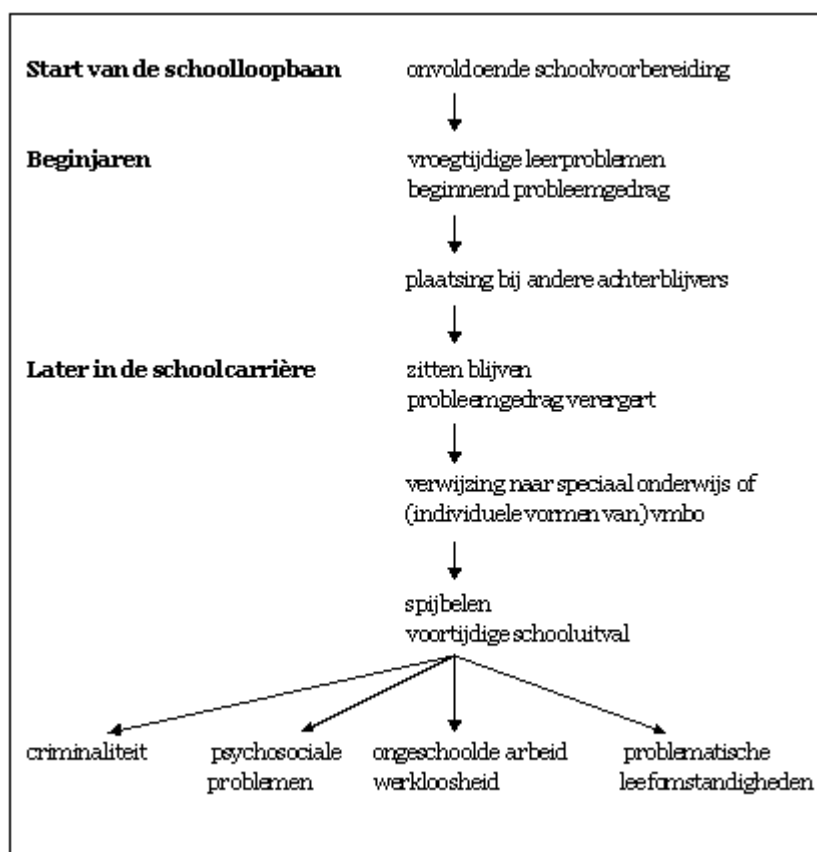
imiteren; net zoals leerlingen vrienden imiteren die wel de reguliere lessen volgen (Vitaro, Larocque, Janosz, & Tremblay, 2001). Dit risico wordt niet minder als een leerling goed kan meekomen op school.

Schoolkenmerken

Ook factoren op het niveau van de school kunnen een risico vormen voor schoolverzuim. Een slechte kwaliteit van lesgeven en een groot verloop onder docenten kan leiden tot onverschilligheid van leerlingen ten aanzien van de school en een vergrote aantrekkingskracht tot deviant gedrag (Dowrick & Crespo, 2005). Andere risicofactoren op het niveau van de school die in de literatuur worden genoemd, zijn: een onveilig schoolklimaat, slechte registratie van schoolverzuim, geen (geschikte) consequenties voor schoolverzuim, geen (geschikte) beloningen voor aanwezigheid, een gebrekkige relatie tussen leerling en leraar en weinig aandacht voor diversiteitskwesties (Kearney, 2008). Tot slot is er ook een vergrote kans op schoolverzuim als er incongruentie is tussen de school en de leerling op het gebied van taal, culturele achtergrond of sociale status. Uit onderzoek in meerdere landen is gebleken dat immigrante leerlingen die een andere taal spreken vaker spijbelen en voortijdig de school verlaten (Worrell, 1997).

Cumulatie van risicofactoren

Kinderen uit achterstandssituaties hebben vaak te maken met een opeenstapeling van bovenstaande risicofactoren. Junger-Tas (2002) geeft het negatieve ontwikkelingstraject wat dreigt voor deze kinderen weer in onderstaand schema. In dit schema ligt de nadruk op de rol van de school, maar het is het samenspel van factoren – ook binnen het gezin, de wijdere omgeving en het kind zelf – dat de uitkomst bepaalt. Wel heeft het onderwijs door de hoeveelheid tijd die kinderen er in doorbrengen, meer mogelijkheden dan andere instellingen om risicogedrag positief te beïnvloeden (Junger-Tas, 2002).



Bronnen

- Alexander, K. L., Entwisle, D. R., & Kabbani, N. S. (2001). The dropout process in life course perspective: Early risk factors at home and school. *Teachers College Record*, *103*, 760-822.
- Dowrick, P. W., & Crespo, N. (2005). School failure. In T. P. Gullotta, & G. R. Adams (Eds.), *Handbook of adolescent behavioral problems: Evidence-based approaches to prevention and treatment* (pp. 589-610). New York, NY, US: Springer Science + Business Media.
- Hartkamp, J. P. (2005). *Monitor voortijdig schoolverlaten Rotterdam 2005: 4e - metingschooljaar 2003/2004*. Amsterdam: Desan Research Solutions.
- Jimerson, S. R., Egeland, B., Sroufe, L. A., & Carlson, B. (2000). A prospective longitudinal study of high school dropouts: Examining multiple predictors across development. *Journal of School Psychology*, *38*, 525-549.
- Junger-Tas, J. (2002). *Diploma's en goed gedrag II: Preventie van antisociaal gedrag in het onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Kearney, C. A. (2008). School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review*, *28*, 451-471.
- Levine, J. A., Pollack, H., & Comfort, M. E. (2001). Academic and behavioral outcomes among the children of young mothers. *Journal of Marriage and the Family*, *63*, 355-369.
- NIPO. (2002). *Schoolverzuim in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: NIPO.
- Schaffer, H. R. (1996). *Social development*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Scheerens, J. (1989). Wat maakt scholen effectief? Samenvatting en analyse van onderzoeksresultaten. Den Haag: SVO, Het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs.
- Tobler, N. S. (2000). Lessons learned. *Journal of Primary Prevention*, *20*, 261-273.
- Vitaro, F., Larocque, D., Janosz, M., & Tremblay, R. E. (2001). Negative social experiences and dropping out of school. *Educational Psychology*, *21*, 401-415.

Worrell, F. C. (1997). Predicting successful or non-succesfull at-risk status using demographic risk factors. *High School Journal*, 81(1), 46-53.